

به کارگیری مدل فرکلاف در گونه شناسی گفتمان‌های محیط‌زیستی ایران

(گفتمان‌های عدالت، حفاظت، مخاطره و نوسازی)

امیرملکی^۱، صادق صالحی^۲، علی ربیعی^۳، رضا یاززلو^{۴*}

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور

۲. دانشیار گروه جامعه‌شناسی محیط‌زیست، دانشگاه مازندران

۳. استاد گروه رسانه و ارتباطات، دانشگاه پیام نور

۴. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه پیام نور

دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۱۳ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۴

Using Fairclough Model in the Typology of Environmental Discourses in Iran (Discourses of Justice, Protection, Risk and Modernization)

A. Maleki¹, S. Salehi², A. Rabie³, R. Yazarloo⁴

1. Associate Professor, Department of Social Sciences, Payam Noor University

2. Associate Professor, Department of Environmental Sociology, Mazandaran University

3. Professor, Department of Media and Communications, Payam Noor University

4. PH.D Student of Sociology of Social Problems, Payam Noor University

Received: 2016/11/03 Accepted: 2017/01/24

چکیده

Abstract

In Iran, a group of organs like environment protection organization and supreme council of environment are the key policy-makers in environment scope. Among these the Islamic council parliament plays a key role in policy-making and guiding the related organizations. Thus the respected representatives of the parliament in different periods holding discussion, so as to organize environment scope in the form of plan, bill and question. The purpose of this paper with emphasis on these discussions is to introduce environmental protection discourse typology in Iran. The method of this research is Fairclough analyzing discourse with qualitative approach which is totally investigating 158 environmental talks of representatives of the first to seven periods of Islamic council parliament. The sampling method of the research is theoretical sampling or purpose based sampling. So the discussions have taken into accounts which were related to environment scope. The results of this paper shows that four discourse patterns dominate in different parliament periods. The dominate discourse of the first and second periods was environmental justice discourse. The dominate discourse of the third to fifth periods was protecting the environment and dominate discourse of the sixth and seventh periods was risk discourse and finally the modernization discourse was influential and dynamic discourse which overshadows the discussions of the first to seventh periods.

Keywords

Parliamentary talks, Fairclough, Environmental justice discourse, Environmental protection discourse, Risk discourse, Modernization discourse.

در ایران، مجموعه‌ای از ارگان‌ها مانند سازمان حفاظت محیط‌زیست و شورای عالی محیط‌زیست، اقدام به سیاست‌گذاری در حوزه محیط‌زیست می‌کنند، در این میان مجلس شورای اسلامی نقش مهمی در سیاست‌گذاری و جهت‌دهی به نهادهای مذکور دارد، بنابراین نمایندگان محترم مجلس در ادوار مختلف، مذاکراتی را در قالب طرح، لایحه یا سؤال در حوزه محیط‌زیست ساماندهی می‌کنند. هدف مقاله حاضر با تأکید بر این مذاکرات، معرفی گونه شناسی گفتمان‌های محیط‌زیستی در ایران می‌باشد. روش مورداستفاده در این تحقیق، روش تحلیل گفتمان فرکلاف است که با رویکردی کیفی، مجموعاً ۱۵۸ مذاکره محیط‌زیستی را از مجموع مذاکرات نمایندگان محترم دوره اول تا هفتم مجلس شورای اسلامی موردبررسی قرار داده است. نمونه‌گیری مورداستفاده در این تحقیق، نمونه‌گیری نظری یا مبتنی بر هدف است، پس مذاکراتی وارد نمونه شدند که پیرامون حوزه محیط‌زیست باشند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که چهار الگوی گفتمانی بر ادوار مجلس حاکم است. گفتمان غالب مجالس اول و دوم عدالت محیط‌زیستی، گفتمان غالب مجالس سوم تا پنجم حفاظت از محیط‌زیست و گفتمان غالب مجلس ششم و هفتم گفتمان مخاطره و نهایتاً گفتمان نوسازی، گفتمانی تأثیرگذار و سیال بوده که بر مذاکرات مجالس اول تا هفتم سایه افکنده است.

واژه‌های کلیدی

مذاکرات مجلس شورای اسلامی، فرکلاف، گفتمان عدالت محیط‌زیستی، گفتمان حفاظت از محیط‌زیست، گفتمان مخاطره، گفتمان نوسازی.

* نویسنده مسئول – رایانامه: Alirezayazarloo@gmail.com

مقدمه

محیط‌زیست در عصر کنونی در سطح محلی، ملی و جهانی در معرض تهدیدهای جدی قرار دارد. از گرم شدن اقلیم زمین، از بین رفتن تنوع زیستی، کمبود منابع طبیعی و انواع آلودگی‌ها که موضوعی بحرانی در اکثر جوامع است (Botkin, 1999) و دارای مبانی اجتماعی، فرهنگی و همچنین پیامدهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و بعضاً سیاسی فراوانی است؛ تا مسأله آب، از بین رفتن گونه‌های نادر گیاهی و جانوری، جنگل زدایی یا نابودی جنگل‌ها و مراتع، مسأله ریز گردها، بیابان‌زایی، افزایش بیماری‌های قلبی و تنفسی و مغزی ناشی از آلودگی منابع، افزایش مرگ‌ومیر ناشی از آلودگی‌های مذکور، افزایش تنش‌های داخلی و بین‌المللی ناشی از کمبود منابع، افزایش مهاجرت‌ها، اتلاف انرژی از طریق الگوهای غلط مصرف انرژی و سبک‌های زندگی خاص، پدیده‌های زیست-محیطی را شامل می‌شود (Kalantari, 2013). با افزایش این مخاطرات در طی سه دهه گذشته بحران‌های محیط‌زیستی تجسم عینی یافته‌اند (Rezaie, 2008)؛ در این میان نقش اندیشمندان در این زمینه ترسیم دستورالعمل‌های مطلوب برای تغییر وضع عینی از طریق راهکارهای مناسب مانند سنجش نگرش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی و یا ابداع راه‌حل‌های مهندسی در راستای حل پدیده‌های عینی است. در عین حال جهانی‌شدن و جهانی‌سازی، در دهه‌های اخیر این روند را شدید و حتی زیان‌بار ساخته و در نتیجه تأثیرات مثبت و منفی بسیاری برای انسان‌ها و جهانی که در آن زندگی می‌کنند، داشته است (Salehi, 2012).

از سوی دیگر با مروری بر روند تحول مسائل زیست‌محیطی در عرصه بین‌المللی، این واقعیت آشکار می‌شود که اندیشمندان از رویکردهای عینی‌گرایانه در طرح مسائل زیست‌محیطی به رویکردهای کیفی متمایل شده‌اند (Hanigan, 2013) و اساساً گفتمان محیط‌زیستی زمانی اهمیت می‌یابد که از منظری کیفی به طرح مسائل محیط‌زیستی بپردازیم. در دنیا گفتمان‌های متعددی برای تحلیل جایگاه محیط‌زیست شکل گرفته‌اند که هرچند از تعدد برخوردارند؛ اما دارای یک خط سیر مشخصی می‌باشند (Salehi, 2014). در ایران نیز کارهای متعددی با رویکرد عینی و کمی در حوزه محیط‌زیست انجام شده است، اما تاکنون پژوهشی اقدام به شناسایی گفتمان‌های زیست‌محیطی حاکم بر روند سیاست‌گذاری محیط‌زیست ننموده است و از این منظر پژوهش حاضر دریچه تازه‌ای به حوزه محیط‌زیست محسوب می‌شود.

امروزه جامعه‌شناسان محیط‌زیست با تأکید بر گفتمان‌های محیط‌زیستی درصددند نشان دهند که هم تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های کلان (مدیریت عرضه) و هم نوع ارزش‌ها و رفتارها و کنش‌های زیست‌محیطی (مدیریت تقاضا) در انگاره‌های گفتمانی شکل می‌گیرند و به عبارتی سیاست‌ها و رفتارهای حوزه محیط‌زیست در برهه‌های زمانی راه، نتیجه تسلط انگاره‌های گفتمانی در آن دوره می‌دانند؛ بنابراین در سال‌های اخیر کاربرد رویکرد کیفی و مخصوصاً روش تحلیل گفتمان برای تحلیل نحوه نگارش، پذیرش و کاربست راهبردی متون، تصاویر و ایده‌های محیط‌زیستی افزایش یافته است (Hanigan, 2013). گفتمان در مطالعات محیط‌زیستی به طرق مختلفی، مطرح شده است: از یک "خط داستانی" که تابلوی راهنما برای کنش در اقدامات نهادی فراهم می‌کند. همانند کار هایر^۱ (۱۹۹۵) تا "چهارچوبی" برای جنبش اجتماعی که رویه‌های سازمانی جنبش‌های محیط‌زیستی را تقویت می‌کند. همانند کار برول^۲ (۲۰۰۰) و نهایتاً مجموعه "معانی" محیط‌زیستی که حول واژه‌ها، تصاویر، مفاهیم و فعالیت‌ها برساخت شده است (Ibid: 60). در ایران نهادهای مختلفی اقدام به تدوین قوانین و سیاست‌گذاری در حوزه محیط‌زیست مانند نهاد دولت در قالب برنامه‌های توسعه و شورای عالی محیط‌زیست می‌کنند؛ اما یکی از مهم‌ترین بسترهای سیاست‌گذاری محیط‌زیست، مجلس شورای اسلامی است که اقدام به تدوین قوانین و سیاست‌هایی می‌کند که هم مستقیم و هم غیرمستقیم بر ارگان‌های مذکور و بر رفتارها، نگرش‌ها و به‌طور کلی وضعیت محیط‌زیست تأثیر گذاشته و به نحوی نقشه راه محیط‌زیست محسوب می‌گردد. در واقع مذاکرات و قوانین محیط‌زیستی مجلس شورای اسلامی به‌مثابه سیاست‌های کلان محیط‌زیستی که خط و ربط محیط‌زیستی را تعیین می‌کنند، همواره می‌توانند بر پدیده‌های محیط‌زیستی مؤثر باشند و متقابلاً از آن تأثیر بپذیرند. دستگاه قانون‌گذاری از طریق تدوین قوانین و سیاست‌ها درصدد اصلاح و یا پیشگیری از مسائل محیط‌زیستی است. قانون اساسی نیز در اصل پنجاهم، آن را یک اصل و یک وظیفه تلقی نموده است. (Hatami, 2011) نمایندگان محترم مجلس اساساً بر مبنای یکسری اصول و ملاحظات که منعکس‌کننده شرایط اجتماعی یا خواسته‌ها و ایدئولوژی حزب حاکم و یا نیازهای مردم است، اقدام

ارتباط نمادین صورت می‌گیرد که این کنش و ارتباط معمولاً از طریق گفتار یا نوشتار یا نمود تصویری ایجاد می‌شود (Bloor, 2011). کوکنیز معتقد است گفتمان‌ها، مجموعه‌هایی از اظهارنظرهای نظام‌مند و سازمان‌یافته‌ای هستند که معانی و ارزش‌های نهادها را تبیین می‌کنند (Pennycook, 1999). در تحلیل انتقادی گفتمان، موضوع اصلی تحقیق، کنش‌های گفتمانی و زبانی هستند که هم‌بازنمایی‌هایی از جهان، سوژه‌های اجتماعی و روابط اجتماعی را بر می‌سازند و هم در پیشبرد منافع گروه‌های اجتماعی خاص، نقش ایفا می‌کنند (Nozari, 2013). فرکلاف^۱ یکی از شخصیت‌های برجسته در زمینه تحلیل انتقادی گفتمان است که در مقایسه با دیگر تحلیل‌گران انتقادی، منسجم‌ترین، جامع‌ترین و پرتفردارترین نظریه را تدوین کرده است (Soltani, 2005). دیدگاه وی هم‌به‌عنوان رویکردی نظری و هم روشی مدنظر است. وی در این زمینه معتقد است «تحلیل انتقادی گفتمان رویکردی است که می‌کوشد به نحوی نظام‌مند به تحقیق درباره‌ی مناسبات غالباً مبهم علیت و تعیین‌کنندگی میان: الف) کنش‌های گفتمانی، رخدادهای و متون ب) ساختارها، روابط و فرایندهای گسترده‌تر اجتماعی و فرهنگی بپردازد» (Nozari, 2013). در واقع گفتمان به ساختن هویت‌ها، روابط اجتماعی و نظام‌های دانش و معنا کمک می‌کند. گفتمان دارای سه کارکرد هویتی، رابطه‌ای و اندیشه‌ای است، اما در نهایت در هر تحلیل دو بعد مهم از گفتمان را نام می‌برد: ۱. رویداد ارتباطی - که نمونه‌ای از زبان کاربردی است، از جمله آنچه در مقاله، روزنامه، فیلم و یک مصاحبه یا سخنرانی سیاسی دیده می‌شود؛ ۲. نظم گفتمانی، پیکره‌بندی همه گفتمان‌هایی است که در درون نهاد یا قلمرو اجتماعی به کار می‌روند (Ghajari and Nazari, 2013).

فرکلاف، الگویی برای تحلیل انتقادی گفتمان بیان کرده است. بر اساس این الگو، هر نمونه کاربرد زبان، یک رویداد ارتباطی است که جنبه‌های زیر را در برمی‌گیرد:

۱. متن (گفتار، نوشتار، نمادهای بصری یا ترکیبی از همه این موارد)
۲. کردار گفتمانی که شامل تولید و مصرف متون

به طرح مذاکراتی می‌کنند که نشان‌دهنده سیاست‌ها و جهت‌گیری‌ها و به‌طور کلی گفتمان حاکم بر مجلس است. این نمایندگان در ادوار مختلف، مذاکراتی را بر اساس لوایح دولت یا طرح‌های خود مجلس، صورت داده‌اند که برخی از آنها در یک رقابت گفتمانی، با تصویب نمایندگان به قانون تبدیل شده‌اند و البته برخی نتوانسته‌اند رأی کافی برای لازم‌الاجرا شدن بیاورند؛ اما به‌طور کلی، مذاکرات روح کلی حاکم بر فضای ذهنی نمایندگان مجلس پیرامون مسائل محیط‌زیستی را منعکس می‌کند که بررسی آنها می‌تواند، خطوط فکری حاکم بر نمایندگان را برجسته و آشکار نماید. در این رقابت گفتمانی، برخی بازیگران به نسبت دیگران، منابع بیشتری دارند و طبعاً کنترل بیشتری بر گفتمان خواهند داشت و کنترل بر تولید گفتمان به معنای اعمال قدرت برای محدود کردن کنشگرانی است که به‌طور مشروع در سیاست‌گذاری‌ها و مسائل مربوط به آن وارد می‌شوند (Davidson & Fricke, 2004). پس می‌توان از طریق مطالعه قوانین محیط‌زیستی و مذاکرات نمایندگان مجلس در حوزه محیط‌زیست پی به گفتمان‌های محیط‌زیستی برد و شناسایی این الگوهای گفتمانی می‌تواند در شناسایی الگوهای حاکم بر تصمیم‌گیری در سطح کلان مؤثر باشد و در آینده برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری محیط‌زیست مورد استفاده قرار گیرد.

سؤال مهم آن است که چه گفتمان یا گفتمان‌های محیط‌زیستی بر مجالس اول تا هفتم و در طی سه دهه بعد از انقلاب حاکم بوده است؟ آیا ما با یک گفتمان در ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی روبرو هستیم یا اینکه گفتمان‌های مختلفی در ادوار مجلس حاکم بوده‌اند با شناسایی گفتمان یا گفتمان‌های محیط‌زیستی، نوع شناسی تعدیل‌شده‌ای از گفتمان‌های محیط‌زیستی ایران، ارائه خواهد شد. پس به نظر می‌رسد که در واقع راهکارها، راهبردها، تصمیمات و سیاست‌های اتخاذشده از سوی نهادهای سیاست‌گذاری مانند مجلس، بستگی به نوع گفتمان حاکم بر آن نهادها دارد؛ بنابراین شناسایی این گفتمان‌ها می‌تواند به آشکار شدن الگوهای محیط‌زیستی حاکم کمک نماید.

دیدگاه‌های نظری

۱. تحلیل گفتمان فرکلاف^۱ به‌مثابه رویکردی نظری

ساده‌ترین و کلی‌ترین معنای "گفتمان" به تمام پدیده‌هایی اشاره می‌کند که در آنها بین افراد، کنش متقابل و

1-Fairclough

در مورد طبیعت است که بر زیبایی معنویت و نیروی عاطفی تأکید می‌ورزد. نوشتن درباره طبیعت مثالی از این دست است. هرندل و براون تأکید می‌کنند که این سه گفتمان قدرتمند زیست‌محیطی در هر صورت مستقل از هم یا خالص نیستند و اغلب باهم تلفیق می‌شوند. در چنین مواردی بهتر است به دنبال یافتن جهت‌گیری‌های غالب باشیم (Hanygan, 2013).

ب) اقدام دیگری که در راستای طبقه‌بندی گفتمان‌های محیط‌زیستی صورت گرفته است، سنخ‌شناسی برول^۵ (۲۰۰۰) از چهارچوب‌های استدلالی است که مورد پذیرش جنبش محیط‌زیستی ایالات متحده واقع شد. برول بر اساس ادبیات فلسفه محیط‌زیستی و مطالعه دقیق تاریخ محیط‌زیست‌گرایی در آمریکا به نه گفتمان متمایز دست یافت:

۱. تقدیر آشکار^۶ (استخراج و توسعه منابع طبیعی به محیط‌زیست ارزشی می‌بخشد که در غیر آن صورت فاقدش بود).
۲. مدیریت حیات وحش^۷ (مدیریت علمی اکوسیستم‌ها می‌تواند بقای جمعیت پایدار حیات وحش را برای سرگرمی‌هایی نظیر شکار تضمین کند).
۳. حفاظت از محیط‌زیست^۸ (منابع طبیعی باید با استفاده از رویکرد فایده‌گرایانه و به‌طور فنی مدیریت شوند).
۴. محافظت از طبیعت^۹ (گسترده‌ی حیات وحش باید از تهاجم انسان در امان بماند؛ چراکه از ارزش معنوی و زیبایی‌شناختی برخوردار است).
۵. محیط‌زیست‌گرایی اصلاحی^{۱۰} (اکوسیستم‌ها باید به منظور سلامتی انسان‌ها محافظت شوند).
۶. بوم‌شناسی ژرف^{۱۱} (تنوع حیات در زمین باید حفظ شود؛ چون دارای ارزشی ذاتی است).
۷. عدالت محیط‌زیستی^{۱۲} (مشکلات محیط‌زیستی بازتاب و نتیجه نابرابری‌های اجتماعی اساسی است).
۸. اکوفمنیسم (سوءاستفاده از اکوسیستم، نشان‌دهنده تسلط و عدم توجه مردان به نظم و چرخه‌ی طبیعت است).

می‌شود و ۳. کردار اجتماعی (Soltani, 2005). متن: تحلیل متن در واقع تحلیل ساخت‌های زبانی و ویژگی‌های صوری متن است. از نظر فرکلاف تحلیل متن شامل تحلیل زبان در قالب واژگان، دستور، نظام آوایی و انسجام در سطح بالاتر از جمله است و کردار گفتمانی: کردار گفتمانی در بردارنده فرایندهای تولید، توزیع و مصرف متون است و ماهیت این فرایندها در انواع مختلف گفتمان بر حسب عوامل فرق می‌کند (Ghajari and Nazari, 2013).

۲. گفتمان‌های محیط‌زیستی

در سال‌های اخیر تحلیل گفتمان به عنوان روشی با کارایی روزافزون برای تحلیل چگونگی ایجاد پذیرش و آرایش استراتژیک متون، تصاویر و ایده‌های محیط‌زیستی مطرح شده است. گفتمان در مطالعات محیط‌زیستی به طرق مختلفی مطرح شده است. کتاب‌ها و آثار بسیاری وجود دارد که درباره گفتمان محیط‌زیستی بحث کرده‌اند اما بسیاری از آنها سنخ‌شناسی ارائه نمی‌کنند. در ادامه سه مورد از گونه‌شناسی‌های گفتمان‌های محیط‌زیستی معرفی می‌شوند که در قالب انگاره گفتمانی زیست‌بوم‌گرایی قرار می‌گیرند؛ چراکه اساساً نگاه‌شان به محیط‌زیست، جهانی بوده و نهایتاً حامی محیط‌زیست‌اند.

الف) یکی از تلاش‌های اساسی برای سامان بخشیدن به تحلیل گفتمان محیط‌زیستی از طرف هرندل و براون^۱ (۱۹۹۶) صورت گرفته است. "مدل گفتمان محیط‌زیستی" به شکل سه دایره است که هر یک از آنها در گوشه‌ای از یک مثلث قرار گرفته‌اند. در رأس آن مثلث، "گفتمان انتظامی"^۲ قرار دارد و به نهادهای قدرتمندی اشاره می‌کند که تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی را انجام می‌دهند. در اینجا با طبیعت به عنوان یک منبع برخورد می‌شود. در گوشه‌ی پایین سمت راست مثلث، "گفتمان علمی"^۳ قرار دارد که در آن طبیعت به عنوان موضوع دانش مطمح نظر قرار می‌گیرد که از طریق روش‌های علمی ایجاد می‌شود. سیاست‌گذاران همواره تصمیمات خود را در اینجا و به ویژه با تکیه بر اطلاعات فنی و شواهد کارشناسان بنا می‌کنند. در نهایت دقیقاً در قطب متضاد در گوشه سمت چپ "گفتمان شاعرانه"^۴ قرار دارد که مبتنی بر روایت‌هایی

5. Brulle
6. Manifest destiny
7. Wildlife management
8. Conservation
9. Preservation
10. Reform environmentalism
11. Deep ecology
12. Environmental justice

1. Herndel & Brown
2. Regulatory discourse
3. Scientific discourse
4. Poetic discourse

سنت آرکادی در نقطه مقابل جامعه‌ی صنعتی شهری و همه‌ی مشکلات اجتماعی و محیط‌زیستی مرتبط با آن قرار می‌گیرد (Ibid: 65). با افزایش سریع روند شهری شدن اروپا و آمریکا در اواخر قرن نوزدهم دیدگاه‌ها به طبیعت به سرعت متحول شد. به‌طور خاص مفهوم توحش یا طبیعت وحشی که مدت‌های طولانی تهدیدی برای شهرنشینی تلقی می‌شد، کنار رفت و جای خود را به تصویری بسیار رمانتیک از طبیعت داد که در آن توحش ارزشمند بود. در بسیاری از ادبیات اسطوره‌ای گذشته و کنونی ما تصویر سنتی از طبیعت و ساکنانش به صورتی ترسناک منعکس شده است. برای مثال در قصه‌های ترسناک مانند "قرمز کوچولوی درشکه سوار" و "پیتر و گرگ"، نقشی محوری بازی می‌کند؛ همچنین در یکی از آخرین کارها در این زمینه دیزنی در فیلم "دیو و دلبر"، جنگل رامکانی خطرناک برای کودکان تنها معرفی کرده است.

گفتمان بوم‌شناختی یا حفظ اکوسیستم: دومین گفتمان عمده‌ای که چگونگی برخورد با طبیعت و محیط‌زیست را شکل داده است، بر محور مفاهیم بوم‌شناسی^۷ و زیست‌بوم، بنا شده است. با استناد به واژه‌شناسی هرنلد و براون (۱۹۹۶) می‌توان گفت که گفتمان علمی‌گرایش غالب در این گفتمان است. گرچه در دهه ۱۹۷۰ این گفتمان با یک فشار و کشمکش هنجاری^۸ وارد جنبش محیط‌زیستی در حال ظهور شد.

تا اوایل دهه ۱۹۷۰، بوم‌شناسی تبدیل به سنگ بنای یک دغدغه جدید و سریع‌الانتشار نسبت به محیط‌زیست شده بود. بوم‌شناسان به‌طور فزاینده‌ای پا را از نقش دانشمندی خود فراتر گذاشتند تا بتوانند سهم عمده‌ای در منازعات زیست‌محیطی داشته باشند. تعداد زیادی واژه‌های جدید به ادبیات انگلیسی اضافه شدند مثل سیاست اکولوژیکی^۹، فاجعه اکولوژیکی^{۱۰} و آگاهی اکولوژیکی^{۱۱} (Worster, 1977). عوامل کلیدی مختلفی وجود دارند که محوریت بوم‌شناسی زیست‌بوم را در ظهور محیط‌زیست گرایبی در دهه ۱۹۷۰ تبیین می‌کنند. اول زبان و منطق بوم‌شناسی که با دغدغه‌های فزاینده‌ای در مورد تشعشعات رادیواکتیو و مسمومیت ناشی از آفت‌کش‌ها، ازدیاد جمعیت آلودگی شهری و

۹. الهیات محیطی^۱ (انسان‌ها مجبورند از طبیعت حفاظت کنند چون مخلوق خدا هستند).

برول معتقد است که این چندگانگی در گفتمان‌ها موجب تکه‌تکه شدن جنبش زیست‌محیطی آمریکا و مانع از آن شده که این جنبش با صدایی واحد و متحد با مخاطب آگاه ملی سخن بگوید. طرفداران هر یک از این چهارچوب‌های استدلالی، در یک فرایند تشکیک و عدم تفاهم متقابل با یکدیگر سخن می‌گویند. برول هم مانند اشنایبرگ^۲ و پیروانش نتیجه می‌گیرد که بدون تغییر ساختاری واقعی، هیچ کنش زیست‌محیطی معناداری نمی‌تواند وجود داشته باشد. مادامی که گفتمان‌های مربوط به محیط‌زیست، خاستگاه‌های اجتماعی زیست‌بومی را بیوشاند و ادعای یک دید منسجم از خیر عمومی محیط‌زیستی را داشته باشند، بعید به نظر می‌رسد این امر اتفاق بیافتد (Ibid:62).

ج) جان‌هایکن نیز سه گفتمان محیط‌زیستی را مشخص می‌کند: گفتمان آرکادی، گفتمان بوم‌شناختی و گفتمان عدالت زیست‌محیطی. ترتیب این گفتمان‌ها تاریخی نیست، بلکه هر یک در مراحل مختلفی از تاریخچه جنبش محیط‌زیست جایگاه نخست را داشته است. ویژگی برجسته حاکم بر آنها همانند مدل هرنلد و براون انگیزه و توجیه اقدام در زمینه محیط‌زیست است (Hanigan, 2013).

گفتمان آرکادی: ون کوپن^۳ (۱۹۹۸) سه ویژگی را برای گفتمان آرکادی بیان می‌کند که عبارت‌اند از: بیرونی بودن^۴ تصویرسازی^۵ و تکمیل‌کنندگی^۶. بیرونی بودن به این معنی است که طبیعت آرکادی به عنوان امری بیرونی نسبت به جامعه انسانی ساخته شده است یا اینکه حداقل از زندگی روزمره شهری حذف شده است. تصویرسازی بیانگر این است که تصویر طبیعت در سنت آرکادی به صورت تصاویر بصری و کلیشه‌ای در حافظه فرهنگی جای گرفته است. از قرن‌ها پیش چنین مناظری در نقاشی‌های انگلیسی و هلندی یافت می‌شد؛ اما امروزه، آنها بیشتر با عکس‌های مناظر بکر طبیعت وحشی نظیر جنگل‌های استوایی آمازون مرتبط است. نهایتاً سنت آرکادی را می‌توان از طریق چارچوب تکمیل‌کنندگی به بهترین وجه درک کرد؛ به عبارتی

7. Ecology
8. Normative Strain
9. Ecopolitics
10. Ecocatasrophe
11. Ecoawareness

1. Ecotheology
2. Schnaiberg
3. Van Koppen
4. Externality
5. Iconisation
6. Complementary

نمایانگر یک ادعای خاص هستند که از لحاظ معانی با یک‌زبان استحقاقی^۷ بیان شده‌اند (Hanigan, 2013).

روش‌شناسی پژوهش

رویکرد تحقیق حاضر کیفی و روش مورد استفاده در این تحقیق، روش تحلیل گفتمان فرکلاف است. داده‌های این پژوهش شامل کلیه مذاکرات نمایندگان هفت دوره اول مجلس شورای اسلامی می‌باشد که در قالب ۳۳۲۸ جلسه و در فاصله سه دهه انجام شده است. در تحقیقات کیفی، هدف نمونه‌گیری، انتخاب نمونه‌هایی است که با نظریه همخوانی داشته باشند، یا مقوله‌های نظری را پر کنند (Ghajari, 2008). برخی از محققان عرصه روش کیفی، شیوه‌هایی از جمله نمونه‌گیری ساده، روش گلوله برفی، نمونه‌گیری تئوریک یا مبتنی بر هدف را به عنوان شیوه‌های نمونه‌گیری در تحقیقات کیفی مطرح می‌کنند (Adibhajibagheri, 2006). به نظر وداک^۸ (۲۰۰۱) و ندایک^۹ (۲۰۰۱) و فرکلاف (۲۰۰۵)، تحلیلگر گفتمان بایستی برای انتخاب نمونه از میان داده‌های بی‌شمار با مشورت متخصصین حوزه مورد مطالعه یک یا چند مورد از برجسته‌ترین داده‌ها، متون و گفتارها را که به خوبی بازنمایی کننده گفتمان مورد نظر هستند، به عنوان نمونه انتخاب و سپس آنها را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد (Ghajari, 2008). روش نمونه‌گیری مورد استفاده در این تحقیق، نمونه‌گیری نظری یا مبتنی بر هدف است، پس مذاکراتی وارد نمونه شدند که پیرامون حوزه محیط‌زیست باشند. البته ذکر این نکته مهم است که هم مذاکراتی که صراحتاً درباره محیط‌زیست اظهار نظر کرده و حامی محیط‌زیست‌اند و هم مذاکراتی که صراحتاً اظهار نظر نکرده، اما تبعات محیط‌زیستی دارند، به عنوان نمونه انتخاب شدند. هرچند که ممکن است این مذاکرات حتی مخرب محیط‌زیست باشند. این مذاکرات بعضاً تبدیل به قانون شده و بعضاً به صورت طرح‌ها و لوایحی در مجلس مطرح شده‌اند و الزاماً به تصویب نمایندگان نرسیده‌اند. فرایند شناسایی گفتمان‌ها بر اساس روش تحلیل گفتمان فرکلاف شامل چند مرحله است. در مرحله اول، لایحه یا طرح با مضمون اصلی، تاریخ و دوره ارائه آن گزارش شده و هر طرح یا لایحه در جدول معرفی شدند. سپس استدلال‌های

علاقه به ساخت یک نظریه علمی فراگیر در مورد مشکلات محیط‌زیستی ارتباط داشت. بوم‌شناسی از یک مدل علمی برای فهم اجتماعات گیاهی و حیوانی، به نوعی سلاح سازمانی^۱ تغییر شکل داد که می‌توانست برای سامان‌دهی، گسترش و احیای اخلاقی امر اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. در این فرایند بوم‌شناسی به ترکیب جدیدی دست یافت: سیاسی‌تر، جهانی‌تر و مخرب‌تر بود (سیرز^۲ - ۱۹۶۴ شپرد^۳ ۱۹۶۹). در حالی که برخی از بوم‌شناسان علمی نسبت به بازسازی این مفهوم واکنش منفی نشان دادند، دیگران با این استدلال که بحران زیست‌محیطی مستلزم معنای جدیدی از فعالیت اجتماعی از جانب محققان بوم‌شناسی است، از آن حمایت کردند. دسته دوم به مدعیان متنفذی تبدیل شدند که یک دیدگاه سیاسی را ارائه می‌کردند که در آن مرزهای بین طبیعت و جامعه به عمد نادیده گرفته می‌شد.

گفتمان عدالت زیست‌محیطی: در دهه ۱۹۸۰، مجموعه جدیدی از صورت‌های گفتمانی در ایالات متحده ظهور کردند که در تفسیر مشکلات و اولویت‌های محیط‌زیستی تفاوت زیادی با گفتمان‌های رایج داشتند.

دورستا تیلور^۴ (Taylor, 2000) می‌گوید که اندیشه عدالت محیط‌زیستی به عنوان بخش اصلی گفتمان محیط‌زیستی ظاهر شده است و در این مدت کمی که مطرح بوده است، ماهیت گفتمان محیط‌زیستی را تغییر داد و چالشی را برای سلطه رویکرد نوین محیط‌زیستی^۵ ایجاد کرده است. عدالت محیط‌زیستی مجموعه‌ای از دعاوی را در ارتباط با آلودگی‌های سمی با توجه به حقوق مدنی کسانی که صدمه دیدند و نه در رابطه با حقوق طبیعت مطرح می‌کند. کاپک^۶ (Capek, 1993) چهار مؤلفه عمده چهارچوب عدالت محیط‌زیستی را تعیین می‌کند: حق کسب اطلاعات در مورد موقعیت یک فرد، حق دادرسی جدی به هنگام طرح دعاوی مربوط به آلودگی، حق غرامت گرفتن از کسانی که یک محله خاص را آلوده ساخته‌اند و حق مشارکت دموکراتیک در تصمیم‌گیری برای آینده یک اجتماع آلوده. هر کدام از این مؤلفه‌ها

7. Entitlement
8. Wodak
9. Vandijk

1. Organizational Weapon
2. Sears
3. Shepard
4. Dorceta Taylor
5. New Environmental paradigm (NEP)
6. Capek

یورگنسن و فیلیپس نیز سه معیار برای اعتبار معرفی می‌کنند: محکم و استخوان دار بودن تحلیل، جامعیت تحلیل و شفافیت تحلیل (Jorgensen and Philips, 2010). به‌طور کلی در این تحقیق تلاش شده است، با استفاده از روش فرکلاف، گونه شناسی تعدیل‌شده‌ای از گفتمان‌های زیست‌محیطی ایران با تأکید بر مذاکرات نمایندگان مجلس ارائه گردد. پس هدف این مقاله، شناسایی گفتمان‌ها است و نه تحلیل شرایط و چرایی و چگونگی هژمونیک شدن آن؛ و از این منظر روش فرکلاف به‌مثابه ابزاری است که جهت این هدف به کار گرفته شده است.

یافته‌های پژوهش

در مجموع ۱۵۸ مذاکره از مجموع مذاکرات نمایندگان با این هدف مورد مطالعه و خوانش قرار گرفته‌اند که الگوهای گفتمانی زیست‌محیطی حاکم بر ادوار مجلس شناسایی شوند. در واقع سؤال تحقیق این بود که چه گفتمان‌های زیست‌محیطی بر مذاکرات و روند آنها در ادوار مجلس حاکم بوده‌اند؟ به عبارت دیگر از مطالعه مذاکرات نمایندگان مجلس چه گفتمان‌های زیست‌محیطی را می‌توان شناسایی کرد؟ یافته‌ها بر مبنای سؤال تحقیق ارائه شده‌اند. در این مسیر با نگاه فرکلافی، مذاکرات خوانده شده و واژگان کانونی و جان اصلی کلام، استخراج شدند. با توجه به اینکه هر یک از مذاکرات در قالب یک جدول فرکلافی درآمده و سپس مجموعه جدولی که از الگوی مشترک پیروی می‌کردند تبدیل به جدول نهایی شدند، پس مجموعاً ۱۵۸ جدول فرکلافی از خوانش مذاکرات استخراج گردید. با توجه به حجم بالای جداول فقط نمونه‌ای از جداول اولیه فرکلافی می‌آید و در ادامه به معرفی گفتمان‌های حاکم بر روند مذاکرات خواهیم پرداخت و در نهایت مصادیقی از مذاکرات (لوايح یا طرح‌ها) ارائه خواهد شد.

مخالفان و موافقان طرح یا لایحه بررسی شدند. سپس با استفاده از جداول مستخرج از دیدگاه تحلیلی فرکلاف، این استدلال‌ها به شکل نظام‌مند آیت‌بندی شدند که ما نام این جداول را جداول فرکلافی گذاشتیم. در نهایت واژگان کانونی ایجابی و سلبی (واژگانی که نشان می‌دهد نمایندگان موافق یا مخالف طرح یا لایحه‌اند) شناسایی شده و جان کلام اصلی و گفتمان مسلط بر آن مشخص شد، بدین معنا که نقشه شبکه‌ای از روابط بین استدلال‌های هر گروه در قالب یک الگوی زبانی ترسیم گردید. این الگوی زبانی را گفتمان نامیدیم. ارزیابی کیفیت داده‌ها یا اعتبار و پایایی تحقیق نیز با توجه به ماهیت کیفی پژوهش، انجام شده است. محققان کیفی ملاک‌های مختلفی را در این خصوص پیشنهاد داده‌اند: کرک و میلر به پایایی آرمانی اشاره می‌کنند (Flick, 2009).

زیگفرد جاگر^۱، معیار جامعیت^۲ را به عنوان معیار مناسبی برای تحلیل گفتمان معرفی می‌کند (Jager, 2001: 52). وندایک معیار قابلیت دسترسی را به عنوان یکی از اهداف اصلی تحلیل گفتمان معرفی می‌کند. وداک نیز فرایند مثلث بندی یا مثلث سازی یا تثلیث^۳ را برای تضمین اعتبار پیشنهاد می‌کند (Silverman, 2000). لینکلن و گویا^۴ و همچنین استرابرت و کارپنتر^۵ (۱۹۹۹) چهار معیار مقبولیت^۶، همسانی^۷، تعیین و انتقال‌پذیری^۸ را برای ارزیابی داده‌های کیفی پیشنهاد می‌کنند. به نظر نویسندگان فوق، درگیری مداوم محقق، استفاده از مثلث بندی یا تثلیث در تحقیق، بازنگری ناظرین، جستجو برای شواهد مغایر و مقبولیت پژوهشگر کارهایی است که برای مقبولیت پژوهش کیفی انجام می‌گیرد (Ghajari, 2008) و (Ghajari, 2013).

1. Jager
2. Completeness
3. Triangulation
4. Lincoln & Guba
5. Streubert & Carpenter
6. Credibility
7. Dependability
8. Confirmability

جدول ۱. نمونه‌ای از لایحه مورد مذاکره نمایندگان در قالب جدول فرکلافی

عنوان: تصویب لایحه اجازه تعیین نرخ آب برای مصارف شهری کشاورزی صنعتی و سایر مصارف ۳ آبان ۱۳۶۱	
استدلال موافقان*	استدلال مخالفان
<ul style="list-style-type: none"> - فروش نفت بیشتر برای جبران هزینه‌ها و ضررهای دولت به هیچ عنوان منطقی نمی‌باشد. - اقتصاد و عملکرد تک‌محصولی ضررهای جبران‌ناپذیر در پی خواهد داشت. - این لایحه سیاست حمایت از روستائیان و قشر متوسط را دنبال می‌کند. - این سیاست کاملاً اقتصادی است. - بر این اساس بخش‌های مختلف خودکفا خواهند شد. سرمایه‌گذاری در این بخش سبب خودکفایی بخش آب می‌گردد و متکی به مالیات و پول نفت نخواهد بود. - هزینه کردن پول نفت که متعلق به نسل‌های آینده هست در این بخش کاملاً اشتباه است. - هر مسأله‌ای که بخواهد به خودکفایی برسد مشکلاتی نیز در پی خواهد داشت باید سنجید منافع آن بیشتر است یا ضررهای آن. 	<ul style="list-style-type: none"> - سیاست اقتصادی نیست این لایحه مشکل را به صورت مقطعی حل خواهد کرد. - اثرات تورم و گرانی در پی خواهد داشت. - سبب بروز مشکلات اجتماعی می‌گردد. - برای جبران کسری دولت فروش نفت را افزایش دهد. - در بودجه سال ۶۰ دولت به وظایفش مبنی بر اعمال نرخ تصاعدی آب و برق برای حذف یارانه عمل نکرده است. - اگر دولت انجام وظیفه کرده بود نیازی به ارائه این لایحه نبود. - بر اساس این لایحه در مناطق گرم به دلیل تبخیر شدید آب قیمت تمام‌شده آب برای کشاورزان بسیار بالا خواهد بود در نتیجه کشاورزی منحل و نابود خواهد شد. - کشاورزان از کشت محصولاتی چون پنبه برنج و گندم به کشت صیفی‌جات روی می‌آورند که جنبه اصولی ندارد و سبب فرسایش خاک می‌شود. - و در نتیجه سبب افزایش واردات در بخش کشاورزی خواهد شد.
<p>اقتصاد تک‌محصولی، سیاست اقتصادی،</p> <p>واژگان کانونی</p> <p>محیط‌زیستی</p> <p>خودکفایی بخش آب، عدم هزینه کرد پول نفت در راستای حمایت از اقشار متوسط و ضعیف جامعه</p>	<p>پیامدهای تورم و گرانی، مشکلات اجتماعی،</p> <p>واژگان کانونی</p> <p>محیط‌زیستی</p> <p>فروش بیشتر نفت، نابودی کشاورزی، فرسایش خاک افزایش، واردات بخش کشاورزی</p>
<p>تعیین نرخ آب با توجه به اقتصاد تک‌محصولی کشور و به دلیل امکان خودکفایی بخش آب که سبب عدم اتکا به مالیات و درآمد نفت خواهد بود زمینه توزیع عادلانه منابع را مهیا خواهد نمود.</p> <p>جان اصلی استدلال موافقان</p>	<p>به دلیل اثرات تورم و گرانی بروز مشکلات اجتماعی و نیز به دلیل افزایش هزینه‌ها در بخش کشاورزی تعیین نرخ آب به مصلحت نمی‌باشد.</p> <p>جان اصلی استدلال مخالفان</p>
<p>عدالت محیط‌زیستی</p> <p>عنوان گفتمان</p> <p>نتیجه</p>	<p>مصلحت‌گرایی</p> <p>عنوان گفتمان</p> <p>تصویب با رأی اکثریت</p>

* اسامی نمایندگان و جزییات بیشتر در رابطه با هر مذاکره در سایت مجلس شورای اسلامی به صورت مشروح قابل مشاهده است.

مذاکرات صورت گرفته، گفتمان حاکم نام‌گذاری شد. بدین ترتیب تمامی مذاکرات ادوار مجلس مورد خوانش قرار گرفتند و الگوهایی که در یک دوره حضور بیشتر و پررنگ‌تری داشتند، به عنوان گفتمان حاکم و الگوهای دیگر موجود در مجلس، به عنوان گفتمان‌های رقیب مشخص شدند. در ادامه جداول نهایی گفتمانی که هر یک از آنها حاصل خوانش مجموع مذاکرات ادوار مختلف مجلس می‌باشد، گزارش شده است.

استدلال‌ها و مذاکرات نمایندگان، چه آنها که موافق یا مخالف لایحه یا طرح باشند، مطابق الگوی فوق دسته‌بندی شده است. سپس واژگان کانونی محیط‌زیستی و درنهایت جان‌مایه اصلی استخراج می‌شود. بر اساس واژگان کانونی و کلام اصلی، یک الگوی حاکم به دست می‌آید که ما نام آن را گفتمان می‌گذاریم. این فرایند بر روی تمامی مذاکرات نمایندگان اجرا شده است و هر بار این واژگان کانونی و استدلال‌ها استخراج شده‌اند. در مرحله بعد واژگان کانونی مشترک شناسایی شد و بر اساس استدلال حامیان

جدول ۲. جدول فرکلافی گفتمان عدالت محیط‌زیستی

نام گفتمان	گفتمان عدالت محیط‌زیستی
واژگان کانونی گفتمان عدالت محیط‌زیستی	تقسیم منابع - عدالت و برابری - امنیت - شرعی بودن - سرمایه همگانی
واژگان کانونی مخالفان گفتمان	مخالفت با تقسیم منابع - تأکید بر حفظ منابع نسل‌های آینده - غیرشرعی بودن، عدم سازگاری با روح عدالت - ایجاد تنش در روستاها - افزایش تورم - ایجاد وابستگی
استدلال اصلی حامیان گفتمان	به دلیل عمومیت داشتن این منابع طبیعی و محیط‌زیست، به عنوان منبع خدادادی و نیز به دلیل اینکه منبع درآمد اقشار مختلف جامعه است، تصویب مذاکرات منجر به گسترش عدالت در حوزه محیط‌زیست خواهد شد.
استدلال اصلی مخالفان گفتمان (حفاظت)	حفظ منابع طبیعی و سرمایه ملی همه مردم و مخصوصاً منابع نسل‌های آینده امری حیاتی است، پس واگذاری منابع محیط‌زیستی عقلانی نیست، به علاوه این واگذاری منجر به بروز تنش‌های محلی و قومی می‌گردد.

و ارزان‌تری با هدف رشد کشاورزی در اختیار کشاورزان قرار گیرد، زمینه بهره‌کشی و مصرف بی‌رویه آب ارزان حوزه کشاورزی و فشار بیشتر بر منابع آبی را مهیا می‌کند که عملاً با روح عدالت سازگاری نداشته و به محیط‌زیست آسیب می‌زند. در مقابل این گفتمان غالب، در دوره اول و دوم مجلس که زمینه طرح و تصویب طرح‌های محیط‌زیستی مبتنی بر عدالت را مهیا نمود، گفتمان‌های رقیبی همچون گفتمان حفاظت از محیط‌زیست (که با تأکید بر حفظ منابع طبیعی و محیط‌زیستی، مخصوصاً منابع نسل آینده، مخالف واگذاری منابع به اقشار مختلف بوده و این کار را با روح عدالت برای نسل‌های آتی و همچنین با روح حفاظت از محیط‌زیست ناسازگار می‌دید) و گفتمان نوسازی (که با تکیه بر رشد و توسعه کمی بخش‌های مختلف مانند کشاورزی درصدد است تا با دادن سهم بیشتر و ارزان‌تر آب، این رشد را محقق کند) نیز زمینه رقابت را پیدا می‌کنند. با این اوصاف مذاکراتی چون طرح توزیع عادلانه آب، حاکی از آن است که گفتمان عدالت در این دو دوره، گفتمان غالب و مسلط محیط‌زیستی مجلس شورای اسلامی است.

در جدول شماره ۲ واژگان کانونی و استدلال حامیان گفتمان عدالت زیست‌محیطی و همچنین واژگان کانونی و استدلال مخالفان گفتمان عدالت، از خوانش مذاکرات نمایندگان استخراج و گزارش شده است. مطالعه مذاکرات دوره اول و دوم مجلس شورای اسلامی، نشان می‌دهد که عمده مذاکرات، اعم از لایحه و طرح در حوزه محیط‌زیست، مبتنی بر درک نوعی عدالت است. اغلب نمایندگان در این دو دوره معتقدند با توجه به اهداف اصلی انقلاب اسلامی در راستای گسترش و بسط عدالت و رفع تبعیض و محرومیت‌ها، در حوزه محیط‌زیست نیز باید به گونه‌ای عمل گردد که این اهداف پوشش داده شوند، بنابراین تأکید دارند تا منابع ملی و محیط‌زیستی در اختیار همگان و مخصوصاً محرومانی قرار گیرد که در گذشته در حق آنها اجحاف شده است. این نگاه، در مواردی حامی محیط‌زیست است، اما در مواردی، بیش از آنکه نگاه‌دارنده و حافظ محیط‌زیست باشد، تخریب‌کننده محیط‌زیست بوده است. به‌عنوان مثال، آنجا که در طرح توزیع عادلانه آب در مجلس اول، تفسیر می‌کنند که اقتضای عدالت ایجاب می‌کند، منابع آبی بیشتر

جدول ۳. جدول فرکلافی گفتمان حفاظت از محیط‌زیست

نام گفتمان	گفتمان حفاظت از محیط‌زیست
واژگان کانونی گفتمان حفاظت از محیط‌زیست	تأکید بر حفظ منابع، حفظ و نگهداری گونه‌های در حال انقراض - حفظ حیات وحش - افزایش بینش مردم پیرامون محیط‌زیست - حفظ آب دریا از آلودگی‌ها - حفظ لایه ازن - کنترل فرسایش خاک - حفظ و نگهداری از تالاب‌ها - کنترل مصرف آب - حفظ ذخایر جنگلی - کنترل آلودگی نفتی
واژگان کانونی مخالفان گفتمان (عدالت) (نوسازی)	مغایرت با حمایت از مستضعفین - غیرشرعی بودن مخالفت با شکار - محدود شدن حقوق مردم - تأکید بر انفال بودن منابع محیط‌زیستی و طبیعی - عمومیت و فراگیری انفال (عدالت) وقت‌گیر بودن برنامه‌های این‌چنینی - افزایش بار هزینه بر دوش دولت - ابهام در میزان بازدهی - موازی کاری در بسیاری بخش‌ها - اهمیت بیشتر حیات انسان‌ها نسبت به وحوش - (نوسازی)
استدلال اصلی حامیان گفتمان (حفاظت)	جهت بهبود عملکرد محیط‌زیست و کنترل خطر به هم ریختن چرخه حیات طبیعی، افزایش طول عمر بشر و بهبود شیوه زندگی انسان‌ها، اعتلای سطح علمی و دستیابی به سیاستی اصولی جهت حفظ منابع فعلی و نسل‌های آینده، حفاظت از محیط‌زیست ضروری است.
استدلال اصلی مخالفان گفتمان (عدالت) و (نوسازی)	منابع طبیعی انفال بوده و متعلق به همه مردم، پس خارج نمودن آن از دسترس مردم با قوانین و احکام اسلامی مغایرت دارد. (عدالت) علاوه بر آن دولت آن قدر وقت ندارد که برای مسائلی از این دست بیش از این وقت بگذارد، رخدادهای مهم‌تری مانند بازسازی مناطق جنگی، احداث کارخانه‌ها و صنایع، در کشور وجود دارد که دولت باید به آنها رسیدگی کند. (نوسازی)

که گفتمان عدالت را نمایندگی می‌کردند. این گفتمان با وجود آنکه در دوره اول و دوم توانسته بود هژمونیک و مسلط شود، اما در ادوار سوم تا پنجم، با توجه به تغییرات گسترده‌ای که در شرایط اقتصادی و اجتماعی و همچنین ترکیب سیاسی نمایندگان ایجاد شد، جایگاه اولیه خود را از دست داد، اما همچنان به عنوان یک گفتمان رقیب در طول مذاکرات حضور داشت.

در نهایت گروه سوم دسته‌ای بودند که گفتمان نوسازی را نمایندگی می‌کردند. این گفتمان با طرح استدلال دیگری با این مضمون که دولت آن قدر وقت ندارد که برای مسائل محیط‌زیستی بیش از این وقت بگذارد، رخدادهای مهم‌تری مانند بازسازی مناطق جنگی، احداث کارخانه‌ها و صنایع و به‌طور کلی توسعه مسائل زیرساختی را با ملاحظات کم‌رنگی از محیط‌زیست، در اولویت کاری خود قرار دادند. این گفتمان نیز در کنار گفتمان عدالت زیست‌محیطی، به عنوان دو گفتمان رقیب در این سه دوره مجلس، با گفتمان مسلط این ادوار یعنی گفتمان حفاظت از محیط‌زیست رقابت می‌کردند؛ اما تصویب طرح‌های نمایندگان حامی گفتمان حفاظت، (که لیست تعدادی از مذاکرات در جدول شماره ۷ آمده است) در این سه دوره نشان داد که گفتمان حفاظت، توانست جایگاه مسلط خود را پیدا کند.

در جدول شماره ۳ اطلاعات استخراج‌شده از مذاکرات مجلس سوم و چهارم و پنجم آمده است. مذاکرات نمایندگان در این سه دوره مجلس پیرامون مسائل مختلف محیط‌زیستی صورت گرفت که واژگان کانونی مورد تأکید و استدلال اصلی حامیان مذاکره، حاکی از تفوق الگوی گفتمانی حفاظت از محیط‌زیست است. موضوعات زیست‌محیطی مختلفی از حیات وحش و مسأله آب دریاها و ذخایر جنگلی و تالاب‌ها و گونه‌های در حال انقراض تا موضوع فرسایش خاک مورد بررسی و تبادل نظر قرار گرفت. این گروه از نمایندگان با تأکید بر حفظ منابع مذکور معتقد بودند که جهت بهبود عملکرد محیط‌زیست و کنترل خطر به هم ریختن چرخه حیات طبیعی و همچنین افزایش طول عمر بشر و بهبود شیوه زندگی انسان‌ها، اعتلای سطح علمی و دستیابی به سیاستی اصولی جهت حفظ منابع فعلی و نسل‌های آینده، حفاظت از محیط‌زیست ضروری است و در حقیقت گفتمان حفاظت از محیط‌زیست را نمایندگی می‌کردند. گفتمانی که در مجلس اول و دوم زیر سلطه و سیطره گفتمان عدالت بود و نتوانست تأثیر چندانی بر روند تصویب مذاکرات داشته باشد و تنها خود را به عنوان گفتمان رقیب مطرح نمود؛ اما دو گفتمان دیگر نیز به عنوان رقیب گفتمان حفاظت، حضور دارند. از یک‌طرف نمایندگانی بودند

جدول ۴. جدول فرکلافی گفتمان مخاطره

نام گفتمان	گفتمان مخاطره
واژگان کانونی گفتمان مخاطره	تأکید بر افزایش مخاطرات محیط‌زیستی همانند: بالا آمدن آب دریا، افزایش اشعه‌های مضر ناشی از تهی شدن لایه ازن، زباله‌های مضر در دریاها، پیامدهای ناشی از باران اسیدی، افزایش گازهای گلخانه‌ای - پیشگیری از بحران - پیشگیری از سوانح طبیعی، خشکسالی و بحران آب - افزایش بهداشت آب و جلوگیری از افزایش هزینه‌های درمانی ناشی از آن - جبران خسارت ناشی از آلودگی نفتی - کنترل نقل و انتقال مدیریت پسماندهای کشاورزی، صنعتی و پزشکی - کنترل سموم و آلاینده‌های پایدار - کاهش مصرف سوخت
واژگان کانونی مخالفان گفتمان	افزایش فشار به سیستم بانکی - راه‌حلی مقطعی و زودگذر است - ایجاد محدودیت در فعالیت‌های صنعتی - تفاوت الگوی مصرف در ایران با سایر کشورها - عدم عقلانی بودن اختصاص هزینه از بودجه جاری کشور برای مواجهه با خشکسالی - عدم پیش‌بینی صحیح مشکلات در سال‌های آتی - بروز فشار به طبقه آسیب‌پذیر کشور - عدم وجود ضمانت اجرایی از سوی کشورهای خارجی.
استدلال اصلی حامیان گفتمان	به دلیل اهمیت اقتصادی، اجتماعی، زیستی و فرهنگی که مسائل محیط‌زیستی دارد، حفظ و کنترل مسائل محیط‌زیستی که ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با زندگی بشر دارد بسیار ضروری و مهم است اما مهم‌تر آن است که از ایجاد بحران و مخاطرات آینده جلوگیری کنیم. چراکه گسترش مخاطرات محیط‌زیستی ابعادی جهانی خواهد داشت.
استدلال اصلی مخالفان گفتمان (نوسازی)	اختصاص بودجه از مصارف جاری کشور به محیط‌زیست و ایجاد محدودیت در فعالیت‌های صنعتی به بهانه کمک به محیط‌زیست، سبب فشار آمدن به سیستم بانکی شده و علاوه بر آن اقشار متوسط و ضعیف آسیب خواهند دید. به علاوه روند توسعه با کندی غیرقابل قبول مواجه خواهد شد.

دوره فعالیت دارد و با تغییر کوچکی دراستدلال‌های خود، ایفای نقش می‌کند. نمایندگان گفتمان نوسازی در این دو دوره مجلس معتقدند که اختصاص بودجه از مصارف جاری کشور به محیط‌زیست و ایجاد محدودیت در فعالیت‌های صنعتی به بهانه کمک به محیط‌زیست، سبب فشار آمدن به سیستم بانکی شده و علاوه بر آن اقشار متوسط و ضعیف آسیب خواهند دید؛ به علاوه روند توسعه با کندی غیرقابل قبول مواجه خواهد شد. این نمایندگان در واقع مخالفت علنی خود را با حوزه محیط‌زیست ابراز نمی‌کنند، بلکه معتقدند که رشد صنایع و توسعه زیرساخت‌هایی همانند احداث سد و گسترش جاده و پل و غیره، بر مسائل محیط‌زیستی اولویت دارد و با همین استدلال است که موافق ایجاد محدودیت در فعالیت‌های صنعتی نیستند؛ اما با توجه به اینکه در این دو دوره از مجلس، بسیاری از شاخص‌های محیط‌زیستی وضع نامناسبی پیدا کرده‌اند، (از جمله گسترش آلودگی هوا، خشکسالی، پیدایش آلودگی‌های نفتی، از بین رفتن تالاب‌ها، افزایش فرسایش خاک و ...)، نمایندگان بحث پیشگیری از بحران‌های محیط‌زیستی در آینده را با ماثبه مخاطره مطرح می‌کنند و جالب آنکه بیشتر عضویت‌های ایران در کنوانسیون‌های محیط‌زیستی بین‌المللی در همین دو دوره مطرح و در مجلس تصویب می‌گردد. پس گفتمان مخاطره اهمیت پیدا کرده و امکان ظهور و بروز پیدا می‌کند.

جدول شماره ۴ اطلاعات مربوط به گفتمان مسلط ادوار ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی را نشان می‌دهد. نمایندگان گفتمان مخاطره در حوزه محیط‌زیست، بر موضوعات مهمی همانند: بالا آمدن آب دریا، افزایش اشعه‌های مضر لایه ازن، زباله‌های مضر در دریاها، پیامدهای ناشی از باران اسیدی، افزایش گازهای گلخانه‌ای، پیشگیری از بحران، پیشگیری از سوانح طبیعی، خشکسالی و بحران آب، افزایش بهداشت آب و جلوگیری از افزایش هزینه‌های درمانی ناشی از آن، جبران خسارت ناشی از آلودگی نفتی و مسائلی از این دست تأکید می‌کنند. طرح این موضوعات دارای دو ویژگی مهم است: اول آنکه نمایندگان در طرح این قبیل موضوعات محیط‌زیستی، نگاهشان از حوزه خرد، محلی و ملی فراتر رفته و بیشتر جنبه‌های بین‌المللی و جهانی آن را مورد توجه قرار می‌دهند، دیگر اینکه بر پیشگیری از بحران تأکید دارند تا حفظ وضع موجود. استدلال اصلی گفتمان مخاطره آن است که به دلیل اهمیت اقتصادی، اجتماعی، زیستی و فرهنگی مسائل زیست‌محیطی، حفظ و کنترل مسائل محیط‌زیستی که ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با زندگی بشر دارد، بسیار ضروری و مهم است، اما مهم‌تر آن است که از ایجاد بحران و مخاطرات آینده جلوگیری کنیم؛ چراکه گسترش مخاطرات محیط‌زیستی ابعادی جهانی خواهد داشت. البته گفتمان نوسازی، همچنان به عنوان گفتمان رقیب در این دو

جدول ۵. جدول فرکلافی گفتمان نوسازی و توسعه

نام گفتمان	گفتمان نوسازی و توسعه
واژگان کانونی گفتمان نوسازی	گسترش راه‌ها- احداث راه‌آهن- توسعه اقتصادی- محرومیت‌زدایی- بازسازی مناطق جنگ‌زده- توسعه زیرساخت‌های مخابراتی- توسعه فعالیت‌های صنعتی- گسترش صنایع- توسعه روستایی- احداث تونل- ایجاد شهرک‌های صنعتی
واژگان کانونی مخالفان گفتمان	ایجاد محدودیت در دیگر بخش‌ها و فعالیت‌ها- جلوگیری از تخریب زمین‌های کشاورزی- جلوگیری از گسترش شهرنشینی- جلوگیری از خالی شدن روستاها- ابهام در برنامه‌ها و طرح‌ها- غیرعقلانی بودن برنامه‌ها- وابستگی کشاورزی- عدم پیش‌بینی مشکلات پیش‌رو- افزایش تورم
استدلال اصلی حامیان گفتمان	رشد و توسعه زیرساخت‌های صنعتی- اقتصادی کشور با توجه به نیاز امروز جامعه امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است؛ و به بهانه حفظ محیط‌زیست نمی‌توان رشد را متوقف نمود.
استدلال اصلی مخالفان گفتمان	اهتمام و توجه بیش از حد به امر توسعه و معطوف کردن فعالیت‌های دولت اکثراً به بخش گسترش و بازسازی کشور، مسائل کلیدی دیگر را تحت‌الشعاع قرار داده و آسیب‌های جبران‌ناپذیر محیط‌زیستی به دنبال خواهد داشت.

تشکیل می‌دهد. این نگاه باعث شده که همواره مباحث محیط‌زیستی، به‌مثابه پدیده‌های دست‌چند مطرح شوند؛ پس گفتمان نوسازی، حامی محیط‌زیست محسوب نمی‌شود به‌گونه‌ای که در ادوار مختلف مجلس، گفتمان نوسازی، همواره در تقابل با گفتمان‌های حافظ محیط‌زیست بوده و روند مذاکرات و تصویب قوانین را تحت تأثیر قرار داده است. گفتمان نوسازی، گفتمان سیالی است که عموماً از شرایط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جامعه تأثیر پذیرفته و به اقتضای شرایط، فراز و فرودهایی را در ادوار مختلف مجلس داشته است، به‌گونه‌ای که با بدتر شدن شاخص‌های اقتصادی جامعه و همچنین ظهور گفتمان سیاسی کارگزاران سازندگی، رسیدگی به معیشت و اشتغال مردم در اولویت سیاست‌گذاری‌ها قرار گرفت و نمایندگان گفتمان نوسازی نیز مجال بیشتری برای تأثیرگذاری و جهت‌دهی به سیاست‌های کلان مجلس پیدا نمودند. البته مهم‌ترین رقیبان گفتمان نوسازی در روند مذاکرات مجلس، گفتمان‌های حفظ محیط‌زیست و گفتمان مخاطره می‌باشند که هر دو گفتمان با نگاه مثبت به محیط‌زیست، اقدام به سیاست‌گذاری و وضع قوانین حافظ محیط‌زیست نموده‌اند.

همان‌گونه که در بررسی مذاکرات نمایندگان مجلس آمد، در ادوار مختلف شاهد ظهور گفتمان‌های مختلف بوده‌ایم، در مجلس اول و دوم، گفتمان عدالت محیط‌زیستی؛ در مجالس سوم، چهارم و پنجم گفتمان حفاظت از محیط‌زیست و در مجالس ششم و هفتم گفتمان مخاطره مطرح شد. در همه این ادوار، گفتمان‌هایی نیز به عنوان رقیب مطرح بوده‌اند که همواره در صدد رقابت و مخالفت با هژمونیک شدن گفتمان‌های مذکور برآمده‌اند؛ به عبارتی گفتمان‌های مذکور در برخی ادوار گفتمان اصلی و مسلط و در برخی ادوار گفتمان رقیب بوده‌اند. گفتمان نوسازی، تنها گفتمانی است که در طول هفت دوره مجلس شورای اسلامی همواره به عنوان رقیب حضور داشته و در برخی دوره‌ها مانند مجلس اول و دوم کمرنگ‌تر و در سایر ادوار پرننگ‌تر بوده و کسانی که این گفتمان را نمایندگی می‌کردند، همواره معتقد بوده‌اند که رشد کشاورزی و توسعه زیرساخت‌های صنعتی- اقتصادی کشور مانند، گسترش راه‌ها، احداث راه‌آهن، گسترش صنایع، ایجاد شهرک‌های صنعتی و غیره، با توجه به نیاز امروز جامعه امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است و اولویت اصلی سیاست‌گذاری‌ها را

جدول ۶. وضعیت مذاکرات محیط‌زیستی در مجلس اول تا هفتم

مجلس هفتم	مجلس ششم	مجلس پنجم	مجلس چهارم	مجلس سوم	مجلس دوم	مجلس اول	مجلس ابعاد
۱۳۸۳/۳/۷	۱۳۷۹/۳/۷	۱۳۷۵/۳/۱۲	۱۳۷۱/۳/۷	۱۳۶۷/۳/۷	۱۳۶۳/۳/۷	۱۳۵۹/۳/۷	بعد زمانی
تا	تا	تا	تا	تا	تا	تا	
۱۳۸۷/۳/۵	۱۳۸۳/۳/۶	۱۳۷۹/۳/۴	۱۳۷۵/۳/۶	۱۳۷۱/۳/۵	۱۳۶۷/۳/۶	۱۳۶۳/۳/۶	کل مذاکرات محیط‌زیستی
۲۶	۳۳	۲۱	۳۴	۲۳	۱۰	۱۱	مذاکرات حامی محیط‌زیست
۱۴	۱۹	۱۱	۱۶	۱۰	۴	۶	مذاکرات مخرب مبتنی بر نوسازی
۱۲	۱۴	۱۰	۱۸	۱۳	۶	۵	مذاکرات مخرب مبتنی بر نوسازی
مخاطره	مخاطره	حفاظت از محیط‌زیست	حفاظت از محیط‌زیست	حفاظت از محیط‌زیست	عدالت محیط‌زیستی	عدالت محیط‌زیستی	گفتمان مسلط
نوسازی	نوسازی	نوسازی عدالت	نوسازی عدالت	نوسازی عدالت	حفاظت نوسازی	حفاظت نوسازی	گفتمان رقیب

جدول فوق وضعیت مذاکرات نمایندگان را در محدوده زمانی سه دهه‌ای و هفت دوره‌ای مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد. همان گونه که در جدول آمده است، تعداد مذاکرات زیست محیطی به تفکیک مجلس، گفتمان‌های مسلط و رقیب مشخص شده است. به علاوه مشخص شده است که از مجموع مذاکرات انجام شده در هر دوره، چه میزان حامی محیط‌زیست بوده و چه میزان ذیل گفتمان نوسازی بوده و ملاحظات محیط‌زیستی را رعایت نکرده است. بیشترین مذاکرات محیط‌زیستی در مجلس چهارم و ششم و کمترین مذاکرات در مجالس اول و دوم بوده است. در مجلس اول و دوم که گفتمان عدالت حاکم است، دو جریان گفتمانی درصدد رقابت با آن هستند. گفتمان حفاظت با این استدلال که عدالت محیط‌زیستی منافع محیط‌زیست را تأمین نمی‌کند؛ و گفتمان نوسازی نیز با استدلال اولویت نوسازی بر دغدغه‌های

محیط‌زیستی درصدد رقابت با گفتمان عدالت برآمده‌اند. در ادوار سوم تا پنجم گفتمان حفاظت توانست در این رقابت گفتمانی مسلط شده و جای عدالت را بگیرد؛ اما همچنان گفتمان نوسازی با دغدغه‌های اولویت و نیاز کشور به توسعه، رقابت گفتمانی خود را حفظ کرده است. در دوره ششم و هفتم مجلس با توجه به بحرانی شدن وضعیت و شاخص‌های محیط‌زیستی کشور و همچنین روی کار آمدن گفتمان سیاسی اصلاحات، وضعیت محیط‌زیست را به مثابه مخاطره‌ای جهانی درک و معرفی نمودند و مخاطره، به گفتمان مسلط این دو دوره تبدیل شد؛ اما نوسازی همچنان در ادوار ششم و هفتم، با تأکید بر مشکلات کشور و ضرورت گسترش نوسازی در رفع مشکلات مذکور، رقابت گفتمانی خود را حفظ نمود.

جدول ۷. تعدادی از مصادیق گفتمان‌های محیط‌زیستی در مذاکرات، طرح‌ها و لوایح مجلس شورای اسلامی

عنوان گفتمان	
عدالت زیست‌محیطی	حفاظت از محیط‌زیست
طرح توزیع عادلانه آب ۱۴ بهمن ۱۳۶۱	لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی به کنوانسیون مربوط به مقررات بین‌المللی جلوگیری از تصادم در دریا ۵ مهر ۱۳۶۷
طرح سؤال از وزیر کشاورزی ۲۶ خرداد ۱۳۶۰	لایحه اخذ ورودیه از بازدیدکنندگان پارک‌ها و موزه‌های تاریخ طبیعی ۸ آبان ۱۳۶۷
لایحه اجازه تعیین نرخ آب برای مصارف شهری کشاورزی صنعتی و سایر مصارف ۳ آبان ۱۳۶۱	لایحه پرداخت حق الکشف به کاشفین و مخبرین گارد سازمان حفاظت محیط‌زیست ۸ آبان ۱۳۶۷
طرح قانونی جنگل‌ها و مراتع ۱۰ آبان ۱۳۶۲	طرح قانونی جلوگیری از آلودگی هوا ۷ آذر ۱۳۶۹
طرح سؤال از وزیر کشاورزی ۲۷ بهمن ۱۳۶۰	لایحه تشکیل شورای عالی اقیانوس‌شناسی کشور ۲۹ فروردین ۱۳۶۹
لایحه ادامه عضویت دولت جمهوری اسلامی ایران در سازمان منطقه‌ای حفاظت محیط‌زیست دریایی ۸ آذر ۱۳۶۶	لایحه دوفوریتی الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون آب و هوا ۲۵ اردیبهشت ۱۳۷۵
	لایحه حفاظت و بهره‌برداری از ذخایر دریای مازندران ۲۸ خرداد ۱۳۷۴
	لایحه اجلاس‌های لندن و کپنهاک راجع به پروتکل مونترال در مورد مواد کاهنده لایه ازن ۲۸ آذر ۱۳۷۵
	لایحه پذیرش موافقت‌نامه تأسیس کمیسیون منطقه‌ای جهت کنترل ماهیگیری ۲۹ خرداد ۱۳۸۰
مسکوت ماندن طرح یک‌فوریت جایگزینی خودروهای فرسوده ۲۳ دی ۱۳۸۲	طرح افزایش جریمه‌های تخلفات رانندگی مؤثر در آلودگی هوا ۲۹ خرداد ۱۳۸۰
لایحه ساختمان اتوبان کرج ۶ اردیبهشت ۱۳۶۰	طرح یک‌فوریتی جایگزینی خودروهای فرسوده ۱۷ دی ۱۳۸۲
اجازه گسترش تاکسیدرمی کردن جانوران در قبال اخذ حق‌الزحمه برای افراد حقیقی و حقوقی ۹ اسفند ۱۳۶۰	طرح یک‌فوریتی نسبت به قانون جبران خسارات و پیشگیری عوارض ناشی از خشکسالی ۱۷ آبان ۱۳۷۹
طرح الزام دولت‌ها جهت احداث شهرک‌های صنعتی در روستاها ۲۰ مرداد ۱۳۶۲	لایحه یک‌فوریتی جبران خسارات و پیشگیری عوارض ناشی از خشکسالی ۹ خرداد ۱۳۸۰
طرح قانونی اخذ عوارض در قبال اجازه گسترش شهرها ۳ مهر ۱۳۶۵	لایحه نحوه جبران زحمات و خسارت کارکنان سازمان حفاظت محیط‌زیست در ارتباط با جرائم زیست‌محیطی ۱۲ بهمن ۱۳۸۴
لایحه اصلاح تاریخ اتمام طرح کارخانه فولادسازی مبارکه ۵ بهمن ۱۳۶۵	لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون علامت‌گذاری مواد منفجره پلاستیکی مخرب محیط‌زیست به منظور شناسایی ۲۴ مهر ۱۳۸۶
طرح عظیم راه‌آهن سرخس-مشهد-تجن ۲۵ اردیبهشت ۱۳۷۵	لایحه موافقت‌نامه همکاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری بلاروس در زمینه پیشگیری و کاهش سوانح و بلایای طبیعی و دیگر حوادث غیرمترقبه ۳۱ مرداد ۱۳۸۶
لایحه تعریض و مرمت تونل کندوان ۱۵ آبان ۱۳۷۹	
لایحه ایجاد شهرهای جدید ۱۱ مهر ۱۳۸۰	
رد طرح ممنوعیت شروع فعالیت‌های صنعتی و تولیدی در شعاع ۱۵۰ کیلومتری تهران بزرگ ۳ شهریور ۱۳۸۱	
لایحه گسترش سامانه‌های حمل‌ونقل ریلی شهری و حومه ۲۵ دی ۱۳۸۴	

بحث و نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با الگوگیری از روش گفتمان فر کلاف، گفتمان‌های حاکم بر ادوار اول تا هفتم مجلس را نشان می‌دهد و سعی شده با خوانش مذاکرات نمایندگان محترم، مدل تعدیل‌شده‌ای از گفتمان‌های محیط‌زیستی حاکم بر ایران ترسیم شود؛ بنابراین مقاله حاضر، سیاست‌گذاری نهاد مجلس را در سه دهه بعد از انقلاب در حوزه محیط‌زیست هدف قرار داده است.

در جدول شماره ۷ مصادیقی از لوایح و طرح‌هایی که در ادوار مختلف مجلس مورد مذاکره قرار گرفته آمده است. با توجه به حجم زیادی که مذاکرات دارند تعدادی از آنها به عنوان نمونه و با عنایت به اینکه مربوط به کدام گفتمان می‌باشد، آمده است.

برخلاف گفتمان‌های جهانی که حامی محیط‌زیست‌اند، برخی از گفتمان‌های مجلس حامی و برخی مخرب محیط‌زیست‌اند؛ یا حداقل حامی محیط‌زیست نیستند. گفتمان‌های حفاظت و مخاطره، حامی محیط‌زیست‌اند و هدف مذاکرات مربوط به این گفتمان‌ها نیز حمایت و حراست از محیط‌زیست است؛ اما گفتمان نوسازی با تأکید بر رشد و توسعه زیرساخت‌ها و مجموعه فعالیت‌هایی که نوسازی نامیده شد، در روند سیاست‌گذاری، محیط‌زیست را در اولویت قرار نمی‌دهد و پیامدهای آن تخریب محیط‌زیست است.

اما گفتمان عدالت محیط‌زیستی مجلس، وضعیت دوگانه‌ای دارد. از یک‌طرف در روند مذاکرات بر جنبه‌های عدالت‌خواهانه تأکید کرده و موضوعاتی چون توزیع عادلانه منابع و امکانات را مهم قلمداد می‌کند و محیط‌زیست و هوای سالم را حق همه و از جمله نسل آینده می‌داند و از این جهت حامی محیط‌زیست بوده و می‌توان گفت رویکرد زیست‌بوم‌گرایانه بر آن حاکم است؛ اما از طرف دیگر با تفسیرهای خاصی که از بحث عدالت می‌کند، زمینه تخریب محیط‌زیست را در آینده فراهم می‌آورد؛ و این در حالی است که در مسأله عدالت، علاوه بر حفظ حقوق زیست‌محیطی نسل فعلی، باید منابع محیط‌زیستی نسل آینده نیز تأمین گردد. مثلاً اینکه در طرح توزیع عادلانه آب در مجلس اول، تفسیر می‌کنند که اقتضای عدالت ایجاب می‌کند منابع آبی بیشتر و ارزان‌تری با هدف رشد کشاورزی در اختیار کشاورزان قرار گیرد، زمینه بهره‌کشی و مصرف بی‌رویه آب ارزان حوزه کشاورزی و فشار بیشتر بر منابع آبی را مهیا می‌کند که عملاً با روح عدالت سازگاری نداشته و به محیط‌زیست آسیب می‌زند. این وضعیت، با دیدگاه برخی محققین جامعه‌شناسی محیط‌زیست که از عدالت به‌مثابه گفتمان فراموش شده یاد کنند (Fazeli, 2015) همسو است. پس از این جهت گفتمان عدالت مخرب محیط‌زیست بوده و یا دست‌کم، حامی محیط‌زیست نمی‌باشد.

گونه شناسی گفتمان‌های محیط‌زیستی ایران نشان می‌دهد که از ترتیب زمانی و تاریخی برخوردارند. البته این ترتیب زمانی به این معناست که شرایط اجتماعی و اقتصادی و سیاسی زمینه هژمونیک شدن گفتمان‌ها را مهیا می‌کند. به‌گونه‌ای که گفتمان خاصی در دوره یا ادوار مجلس گفتمان مسلط است و در دوره دیگر رقیب سایر گفتمان‌های مسلط محسوب می‌گردد. در مجلس اول و دوم، تحت تأثیر گفتمان عدالت‌خواهی پس از انقلاب، مذاکرات محیط‌زیستی صورت گرفته توسط نمایندگان محترم نیز رنگ و بوی گفتمان انقلاب را گرفت و عده‌ای بحث عدالت در حوزه محیط‌زیست را مطرح نمودند. این نمایندگان اساساً تحت

در طول ۲۸ سال، از مجلس اول تا مجلس هفتم، ۳۳۲۸ جلسه علنی تشکیل شده است که در هر جلسه موضوعاتی در قالب طرح یا لایحه مورد بحث و مذاکره قرار گرفته است. از مجموع مذاکرات انجام شده ۱۵۸ مذاکره در حوزه محیط‌زیست انجام شده که برخی به صورت طرح و برخی به صورت لایحه بوده‌اند. برخی (۸۰ مذاکره) حامی محیط‌زیست و برخی (۷۸ مذاکره) مخرب محیط‌زیست بوده‌اند. هر مذاکره به‌طور میانگین شامل ۲۵ صفحه بوده، بنابراین جهت تحلیل مذاکرات زیست‌محیطی حدوداً ۴۰۰۰ صفحه سند مورد مطالعه قرار گرفت.

با مطالعه مذاکرات محیط‌زیستی نمایندگان محترم مجلس، مدل تعدیل‌شده‌ای از گونه شناسی گفتمان محیط‌زیستی شناسایی شد. نتایج نشان می‌دهد که در ادوار مختلف مجلس، گفتمان‌های مختلفی بر روند مذاکرات حاکم بوده است. ۱. گفتمان عدالت محیط‌زیستی، گفتمان حاکم بر مذاکرات محیط‌زیستی مجلس اول و دوم؛ ۲. گفتمان حفاظت از محیط‌زیست، گفتمان حاکم بر مذاکرات محیط‌زیستی مجالس سوم تا پنجم؛ ۳. گفتمان مخاطره، گفتمان حاکم بر مذاکرات محیط‌زیستی مجالس ششم و هفتم و ۴. گفتمان نوسازی. نوسازی، گفتمان سیالی است که در ادوار هفتگانه مجلس وجود دارد و همواره در رقابت با سایر گفتمان‌هاست و سهم زیادی از مذاکرات را به خود اختصاص داده است. بیشتر مذاکرات مربوط به نوسازی به ترتیب در مجلس چهارم و سوم و ششم بوده است. گفتمان نوسازی هم به عنوان رقیب سایر گفتمان‌ها در ادوار مختلف مجلس و هم به عنوان گفتمان مهم و تأثیرگذار در مجالس تأثیر زیاد و مهمی بر سیاست‌گذاری محیط‌زیست داشته است. گفتمان‌های مذکور، در ادوار مختلف، مجال بروز و ظهور پیدا کرده‌اند و روند مذاکرات نمایندگان را تحت تأثیر قرار داده‌اند، البته در همه ادوار گفتمان رقیبی وجود داشته است که همواره در صدد بوده است تا گفتمان مسلط را به چالش کشیده و تحت تأثیر قرار بدهد. پس می‌توان در تحقیقی جداگانه دلایل هژمونیک شدن هر گفتمان را مورد بررسی قرار داد.

گفتمان‌های جهانی محیط‌زیستی که اجمالاً ذکر آن در مبحث نظریه‌ها رفت، حامی محیط‌زیست‌اند. این گفتمان‌ها فضای ذهنی، علمی و عملی حاکم بر کنشگران اجتماعی و سیاسی حوزه محیط‌زیست را نشان می‌دهد. به عبارتی گفتمان‌های جهانی نشان می‌دهد که کنشگران چگونه در راستای حمایت و حفاظت از محیط‌زیست فعالیت می‌کنند. این بحث نکته مهمی را در مدل تعدیل‌شده گفتمان محیط‌زیستی مجلس آشکار کرد و آن اینکه،

همکاران (۲۰۰۹)، توکلی نیا و شالی (۲۰۱۲)، قنبری (۲۰۱۴) و اشتیاقی (۲۰۱۵) همین وضعیت را تأیید می‌کنند.

این وضعیت باعث شده همواره مجموعه‌ای از نمایندگان در ادوار مجلس با همین نگاه، گفتمانی را نمایندگی کنند که ملاحظات محیط‌زیستی را در درجه دوم اهمیت خود قرار داده‌اند. در این راستا یکی از سازوکارهایی که افراد و جریان‌ها در ایران به کار برده‌اند، ایجاد دوقطبی‌های مختلف است؛ شماری از دوقطبی‌ها برای خارج کردن محیط‌زیست از دستور کار، به کار گرفته شده است. اغلب سیاستمداران و کلیت جامعه در دوقطبی بین «توسعه» و «محیط‌زیست» قرار داده شده‌اند. در بهترین حالت گفته شده که توسعه اولویت نخست و محیط‌زیست اولویت بعدی است و از طریق چارچوب‌بندی کردن ذهن مردم و حذف سایر گزینه‌های ممکن، تعارضی بین توسعه و محیط‌زیست ایجاد شده و ایدئولوژی‌ای را بر ساخته‌اند که بنیانی واقعی نداشته است. این نکته با دیدگاه فاضلی (۲۰۱۵) همخوانی دارد و نکته دیگر اینکه در فرایند بحث و مذاکره در مجلس، برداشت‌های چندگانه از توسعه حاکم بوده که این نکته با دیدگاه‌های رزائی (۲۰۱۴) مطابقت دارد. گفتمان نوسازی نشان می‌دهد نگاه به توسعه عمدتاً در قالب مجموعه‌ای از شاخص‌های کمی و فیزیکی دیده می‌شود و اقدامات عمرانی و زیربنایی به مثابه توسعه قلمداد می‌شود. این بحث با دیدگاه فرجی راد و عبدی (۲۰۱۵) مطابقت دارد و نکته پایانی که با دیدگاه عربشاهی و جباری (۲۰۱۵) مطابقت دارد این است که مذاکرات محیط‌زیستی مخصوصاً گفتمان نوسازی نشان می‌دهد درک مشترک و جامع از مفهوم نوسازی و توسعه در فرایند سیاست‌گذاری، بسیار کم‌رنگ است.

در هر صورت و فراتر از گفتمان‌های مورد بحث، بررسی حاضر نشان داد که مجلس شورای اسلامی در راستای اصل پنجاهم قانون اساسی به محیط‌زیست و مسائل زیست‌محیطی حساسیت نشان داده و همواره بخش قابل توجهی از مذاکرات مجلس به این مباحث، اختصاص یافته است. امید است محققان و پژوهشگران آتی، زوایای دیگر مباحث مطروحه را مورد بررسی قرار دهند.

تأثیر گفتمان‌های سیاسی و عدالت‌خواهانه پس از انقلاب، مذاکرات را نمایندگی می‌کردند. این نتایج با برخی یافته‌ها که مدعی‌اند اساساً هیچ‌گاه محیط‌زیست و عدالت، موضوع بررسی گفتمان‌های سیاسی نبوده‌اند (Fazeli, 2015) همخوانی ندارد. سپس در ادوار سوم تا پنجم مجلس، زمینه حرکت گفتمانی از عدالت محیط‌زیستی به حفاظت از محیط‌زیست مهیا شد؛ اما با توجه به وجود گفتمان نوسازی به مثابه رقیبی مهم برای گفتمان حفاظت و متعاقباً به دلیل بروز بحران‌های محیط‌زیستی متعددی از آلودگی آب و آلودگی هوا تا خشکی تالاب‌ها و دریاچه‌ها و غیره، عملاً روند حرکت به سمت گفتمان مخاطره مهیا گشت.

نکته دیگر نوع نگاه نمایندگان محترم و گفتمان‌های مجلس به محیط‌زیست است، نگاه گفتمان‌های مجلس به مسائل زیست-محیطی باهم متفاوت است، به گونه‌ای که از درک و نگاهی محلی و بخشی به درکی ملی و نهایتاً به درک و دیدگاه جهانی تغییر می‌کند. گفتمان عدالت محیط‌زیستی با تفسیرهایی که بعضاً در روند مذاکرات از عدالت مطرح می‌کند، نگاهی محلی و بخشی به مسائل زیست‌محیطی دارد. در حالی که نگاه گفتمان حفاظت از محیط‌زیست به مسائل زیست‌محیطی بعضاً محلی (جایی که نمایندگان دغدغه حفظ منابع زیستی حوزه نمایندگی خود را دارند) و عموماً ملی است (جایی که منابع محیط‌زیستی را منابع ملی و متعلق به همه می‌دانند) و نهایتاً گفتمان مخاطره نگاهی جهانی و فراملی به مسائل محیط‌زیستی دارد؛ چراکه معتقد است مسائل محیط‌زیستی همه دنیا را تهدید می‌کند. به نظر می‌رسد ضعف گفتمان حفاظت در حفظ منابع محیط‌زیستی، ناشی از تأثیرات گفتمان نوسازی باشد که رقیب گفتمانی مهمی در ادوار مختلف مجلس بوده است. با وجودی که در قانون اساسی (اصل ۴۸) به عنوان زیربنای نهاد قانون‌گذاری و همه برنامه‌های توسعه کشور بعد از انقلاب با شدت و حدت به موضوع تعادل و توازن و پایداری توسعه در سطح کشور پرداخته و تأکید شده است، لیکن با گذشت بیش از سه دهه هنوز یکی از مسائل جدی در سطح سیاست‌گذاری و کلان‌کشوری، موضوع تعادل و توازن منطقه‌ای و پایداری توسعه است. نتایج داده‌های پژوهش‌های جمالی و

References

- Adibhajbagheri, M. (2006). "Grounded theory method, Way and method of theorising in the Health and human sciences", Tehran, Boshra Press. [In Persian].
- Arabshahi, Z; Jabbri, H. (2015). "Spatial analysis uneven development in Iran", the economic newspaper annexed East. [In Persian].
- Bloor, M. & Thomas. (2011). "Introduction to the critical discourse analysis." Translated by: Rahimi, A. Shahbala, A. Tehran Jangal. [In Persian].
- Botkin, D. Claire, E. (1999). "Environmental science: Earth as a living planet", translated by Wahabzade, A. Tehran, Iran Nature and Wildlife Museum. [In Persian].
- Capek, S.M. (1993). "The environmental justice frame: a conceptual discussion and an application, Social problems."
- Davidson, D. J. & Fricke, S. (2004). "Understanding environmental governance". *Organization & Environment*, 17(4), 471-492.
- Dickens, P. (2004). "Society and Nature: Changing Our Environment, Changing – Ourselves", Cambridge: Polity Press.
- Eshtiaghi, M. (2015). "Pathology of uneven development in Iran". Studies Network of Public Policy. [In Persian].
- Farajiraad, A. & Abdi, M. (2015). "Scientific and technological development in the country and Its impact on the rising regional power". *Journal: Geopolitics*, 39, 59-83. [In Persian].
- Fazeli, M. (2015) "environmental crisis and social responsibility", bimonthly dynamic political and social ideas, 31, December. [In Persian].
- Flick, U. (2009). "Introduction to qualitative research", translated by Jalili, H. Tehran, Ney Publishing. [In Persian].
- Ghanbari, A. (2014). "The Analysis of regional inequalities in Iran". Institute of Strategic Studies [In Persian].
- Hanygan, J. (2013). "Environmental sociology", translated by Anbari, M. Tehran, Tehran University Press. [In Persian].
- Hanygan, J. (2013). "Environmental sociology", translated by Salehi, S. Tehran, publishing samt. [In Persian].
- Hatami, A. (2011). "Constitution of the Islamic Republic of Iran", Tehran, Persia book publishing. [In Persian].
- Jager, A. (2001). "Discourse and knowledge: Theoretical Methodological Aspects of A critical Discourse and Dispositive Analysis", London, Sage.
- Jorgenson, M. and Philip, L. (2010). "Discourse Analysis as theory and method", translated by Jalili, H, Tehran, Reed Publishing. [In Persian].
- Kaiser, F.G., Wolfing, S. & Fuhrer, U. (1999). "Environmental Attitude and Ecological Behavior". *Journal of Psychology*, 19, 1-19.
- Kalantari, A., Talebi, M., Momen, A.R. (2013). "A review of the theoretical framework of environmental sociology". University of tehran. [In Persian].
- Meyer, M., wodak, R. (2001). "Methods of critical Discourse Analysis", sage publications, London, thousands, New Dehli.
- Nozari, H. Jamshidiha, G. (2013). "Fairclough usefulness of critical discourse analysis of concrete texts." "the texts produced at the recent media focus on economic and social crisis in Europe and America. *Social Studies and Research in Iran*, 153-176. [In Persian].

- Peyncook, E. (1999). "Incommensurable discourses". Translated by Soltani, A. *Political Science Quarterly*, 4 (1), 118-157. [In Persian].
- Qajari, H. (2008), "the development of Shi'ite fundamentalism in Iran and why it's hegemonic" political sociology doctoral dissertation, University of Tarbiat Modarres. [In Persian].
- Qajari, H. & Nazari, J. (2013). "Application of discourse analysis in social research". Tehran: sociologists press. [In Persian].
- Redclift, M. R. Benton, T. (1994). "Social Theory and the Global Environment", Routledge.
- Renani, M. (2010). "discussion titled continuing instability is the main obstacle to development", *Iran's Outlook Magazine*, September and October. [In Persian].
- Rezai, F. (2008). "Primary school textbook content analysis on the global educational component", Master Thesis, faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran. [In Persian].
- Salehi, S (2008) "People and The environment". A Study of Environmental Attitudes and Behaviour in Iran" PhD thesis University of Leeds.
- Salehi, S. Mahmoudi, H. Dibai, N. Karimizadeh, S. (2012). "Analysis of the relationship between environmental attitudes and new household energy consumption", *Environmental Science*, Vol. IX, No. 4. [In Persian].
- Salehi, S. Firuzjanyan, A. Gholamrezazadeh shirazi, F. (2014). "Environmental discourse analysis of socio-economic development program of the Islamic Republic of Iran", *Journal of Social Welfare and Development Planning*, 21, University of Allame Tabatabaie. [In Persian].
- Silverman, D. (2000). "Qualitative research method in sociology". Translated by Solasi, M. Tebyan Cultural institution. [In Persian].
- Soltani, A. (2005). "Power, discourse and language", mechanisms of power in the Islamic Republic of Iran. Tehran: Ney Publishing. [In Persian].
- Tavakolinia, J & Shaali, M. (2012). "Regional inequality in Iran." *Environmental planning Quarterly*. 18, 1-15. [In Persian].
- Taylor, D.E. (2000). "The rise of the environmental justice paradigm." *American Behavioral Scientist*, 43 (4): 508-80.
- Worster, D. (1977) "Natures Economy: A History of Ecological Ideas," Cambridge: Cambridge University Press.